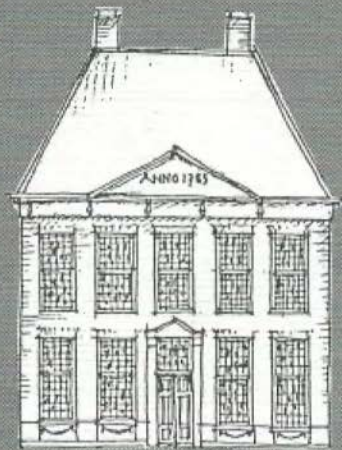

't inschrien

zesentwintigste jaargang nr. 2, april 1994

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

't inschrien

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.
Tel. 05418-80470

Redactie: A.J. Brunt, Delden
H.H. Hagens, Almelo
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

Vereniging Oudheidkamer 'Twente'
Het Elderinkshuis
De Klomp 35, 7511 DG Enschede
Tel. 053-309114

Postrekening nr. 832196

Bank: Rabobank Enschede rek.nr. 39.68.90.229

t.n.v. de penningmeester van de Oudheidkamer 'Twente'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief verzendkosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie

BOERDERIJ- EN VELDNAMEN VRAGEN KRITISCHE BENADERING

Degenen onder de lezers die zich wel eens bezig hebben gehouden met historisch onderzoek, zullen ervaren hebben dat er een groot verschil is tussen het bronnenmateriaal van vóór 1815 en dat van daarna.

Het Koninkrijk der Nederlanden als een gedecentraliseerde eenheidsstaat maakte in 1815 een einde aan de gewestelijke souvereiniteit. Het maatschappelijk leven dat zich eeuwenlang op gewestelijke basis had ontwikkeld, kreeg hiermee een nationale oriëntering, waarbij uiteraard gewestelijke eigenaardigheden het loodje moesten leggen, bijvoorbeeld ten behoeve van een nationaal muntwezen en het metriek stelsel.

De bevolkingsboekhouding, tot dusver het domein van dominees en pastoors die met hun exercities zo menig genealoog tot wanhoop hebben gebracht, kreeg een nationale grondslag. Voor wat betreft het grondbezit werd met de invoering van het kadaster in 1832 de basis gelegd voor een solide grondboekhouding met als voornaamste doel een meer rechtvaardige heffing van de grondbelasting. Bij grondtransacties moest voortaan de kadastrale aanduiding worden vermeld, waar men zich voordien moest behelpen met vage omschrijvingen ontleend aan boerderij- of veldnamen.

Boerderij- of veldnamen komen soms ook voor op de eerste kadastrale kaart van 1832 met als doel het kaartbeeld te verfraaien, maar helaas berusten deze vermeldingen vaak op geen of gebrekkig onderzoek door de desbetreffende landmeter, met een onbetrouwbaar resultaat als gevolg.

In de Esmarker Broekheurne deed het gebruik van boerderijnamen in de 17e en 18e eeuw een spraakverwarring ontstaan die uiteindelijk in haar consequenties voor het landgericht Enschede werd ontrafeld.

De familie Van Loen tot den Borch Enschede

De Westfaalse adellijke familie Van Loen had rondom Enschede nogal wat bezittingen. Caspar van Loen was leenheer van Den Borch in Enschede en hij noemde zich Van Loen tot den Borch Enschede. Verschillende boerderijen waren zijn eigendom, onder andere Drienerhorst, Schurink, Kleine Vaart, Weldink, Balhaer, Wallenbeek en de Vieker.

Waar het in dit artikel om gaat is echter een drietal boerderijen in de Esmarke en wel in de aanduiding van heden ten dage: 't Berenbroek, de Arend en 't Duivengoor, ook alle drie eigendom van Caspar van Loen.

't Duivengoor treffen we in het verpondingsregister van 1601 1) voor het eerst aan onder de naam 'Mensen Berent'. Volgens Snuif was het een jongere tak van de boerderij 't Mensink' in de Esmarke. In de archieven komt het naderhand steeds voor onder de naam Duivengoor totdat het in 1832 op de kadastrale kaart 'Menschenboer' heet. Nadien noemt iedereen het weer Duivengoor.

't Berenbroek, ook wel genaamd 'het Groote Berenbroek', treffen we aan bij Snuif, die het aanduidt als het Curtis Berenbroeck. Het zou dus een groot erve zijn geweest, maar in het licht van het hiernavolgende lijkt dat niet erg waarschijnlijk. In de lijst met gewaarde erven van omstreeks 1530 in het Luttermarkeboek, in het schattingsregister van 1475 en in het schattingsregister van 1499 van het kerspel Enschede 2) komt het niet voor. Pas in het verpondingsregister van 1601 komen 2 belastingplichtigen onder de naam Berenbroek voor en het is niet onwaarschijnlijk hieronder de bewoner van 't Berenbroek te zoeken.

In het verpondingsregister van 1733 1) komt het voor met de aanduiding 'eigen' en in dat van 1789 1) als 'Beerenbroek'. Gezien de belastingafdracht is er sprake van een middelgroot erve.

Boerderij 'de Arends' wordt ook aangeduid als Lutje Berenbroek, Kleine Berenbroek, maar ook als Berenbroek, zulks ter onderscheiding van 't Groote Berenbroek. Op de kadastrale kaart van 1832 is er sprake van de 'Arendhuizen'.

't Lutje Berenbroek komt als zodanig in het verpondingsregister van 1601 niet voor, wel in dat van 1733 als het 'Kleine Berenbroek' en in het dito van 1789 als 'Lutje Berenbroek'. 1)

Het is, gemeten naar de belastingaanslag, iets groter dan het 'Groote Berenbroek'.

Boerderij 't Berenbroek (foto H. Hagens)

De spraakverwarring rondom de namen Groote Berenbroek of Berenbroek enerzijds, en Berenbroek, Lutje Berenbroek, Kleine Berenbroek en de Arends anderzijds, is hiermee afdoende verklaard.

Na het overlijden van Caspar van Loen gingen zijn bezittingen over op zijn zoon Joan Rudolph Gerlach, gehuwd met Casparina van Bülo van Grollenburch. Uit dit huwelijk werden 9 kinderen geboren waarvan er 3 een kerkelijke roeping volgden, te weten Anna Sophia als kloosterlinge in de Abdij van Vreden, Maria Elisabeth als chanoinesse (stiftsdame) 'des Hoog Adelycken vrij werettlijken Stift Boekholt' (Bocholt) en Constantijn Ferdinand als proost van het kapittel Hülsberg.

Na de dood van Joan Rudolph Gerlach erfde zijn zoon, Joost Caspar van Loen, naast de Borch Enschede ook de boerderij Lutje Berenbroek en zijn dochter, Maria Elisabeth, de boerderij Groote Berenbroek.

Financiële zorgen

Joost Caspar van Loen en zijn rechtsopvolgers werden voortdurend geplaagd door geldgebrek dat veelal met geldleningen, met één van zijn bezittingen als onderpand, werd bestreden. Bijvoorbeeld op 23 juni 1643, wanneer Caspar van Loen en echtgenote bekennen schuldig te zijn aan Hendrick Reecker Jetse een bedrag van f 275,- ten behoeve van rouwkleren voor de begrafenis van zijn zoon uit het tweede huwelijk, overste-luitenant Adolph Hendrik van

Boerderij 't Smalenbroek

Loen 3). En op 6 juni 1660 een schuldbekentenis door Joost Caspar van Loen ten behoeve van zijn broer Constantinus Ferdinandus van f 568,-, geleend van J. Cost, burgemeester van Enschede. Cost ontvangt jaarlijks aan interest f 34,- 'vrijgelt' van de meijer Wessel op Kleine Wesselink in de Tweekeler marke. Dit bedrag wordt op de pacht gekort 4).

Van Loen als leenman

Deze financiële nood ligt waarschijnlijk ook ten grondslag aan een transactie met de Provincie Overijssel. Op 14 oktober 1662 wordt Joost Caspar van Loen beleend met het erve De Hulst te Olst 5). Korte tijd daarna bleek echter door een uitspraak van de Klaring te Deventer, dat De Hulst niet aan de Provincie maar aan de Proosdij van St. Lebuïnus te Deventer leenplichtig was.

De verwarring die hieruit spreekt kan wellicht verklaard worden door de onoverzichtelijke situatie, ontstaan na de afzwering van Philips II in 1581, waarbij de geestelijke goederen toevielen aan de Provincie Overijssel.

Tussen de Staten, de Ridderschap en de Steden Deventer, Zwolle en Kampen werd jarenlang om het bezit van deze goederen gestreden. In 1663 werden de bezittingen der Proosdij aan de stad Deventer toegewezen. Het is waarschijnlijk dat de boerderij De Hulst reeds door de Proosdij in leen was uitgegeven, zonder dat de provincie Overijssel daarvan kennis had genomen.

In elk geval werd door de Proost van St. Lebuïnus (in 1662 nog zetbaas van de Staten) toegestemd om de belening ten behoeve van Van Loen te verleggen op het erve Berenbroek (Arends), eigendom van Van Loen 5). Daartoe droeg Van Loen dit erve over aan de Proosdij en kreeg het daarna in leen terug.

Van Loen werd dus leenman en dat was profijtelijk omdat de leenman de koopsom incasseerde, waar tegenover de verplichting stond de leenheer bij te staan. Aanvankelijk waren dit verplichtingen van militaire aard (feudum militair) maar daarvan was in die tijd al geen sprake meer. Veeleer kon worden volstaan met het brengen van leenhulde in de vorm van een gering jaarlijks geldbedrag (feudum honorair).

De leenman kon het goed verpachten en aangezien de pachtsom hoger was dan de leenhulde, kon een overschot worden geïncasseerd.

Na het overlijden van Joost Caspar van Loen werd zijn broer, Wilhelm Hendrik, op 30 oktober 1696 met het erve Berenbroek beleend 6), waarna op 9 oktober 1732 Casparina Judith Maria van Loen, oudste dochter van Arnold Joost van Loen, broer van bovengenoemde Van Loens, het in leen ontving 7). In 1733 wordt het Kleine Berenbroek verkocht aan de Oldenzaalse pastor Nagel 8), wiens erfgenamen het in 1784 als het erve Lutje Berenbroek verkopen aan Jan Berenbroek en Herman Höpers 9).

De Deventer Proosdij contra Groot Berenbroek

Door dit alles is bij de Deventer Proosdij, nu onder beheer van de stad Deventer, het beeld kennelijk wat vertroebeld geraakt, want, terwijl uit het bovenstaande blijkt dat de leenplicht op het erve Klein Berenbroek rust, richt op 3 augustus 1750 de Deventer burgemeester Silvester Emilius ten Brink, als 'verwalter der Praebsdie leenen en hofhorige goederen', zich tot Gerrit Groot Berenbroek. Hem wordt verzocht op 24 augustus voor de Deventer leenbank te verschijnen om 'alle belmundigheid, verzuim en nalatigheid te vergeten om vervolgens de belening te ontvangen zoals op 9 september 1732 de laatste belening is geschied' 5b).

Gerrit Groot Berenbroek houdt zich aanvankelijk van de domme en zo volgt op 19 september 1750 'leencitatie en inleijdinge' door de Proosdij en dat betekent dat wanneer Berenbroek niet binnen 6 weken reageert, hij zijn bezit onherroepelijk kwijtraakt.

Op 11 oktober 1750 doet Berenbroek evenwel 'uitleijdinge tegen al zodanige inleijdingen door de Praebsdij van St. Lebuïnus ondernomen' 5). En hij, dat wil zeggen zijn advocaat, komt goed beslagen ten ijs. In de eerste plaats wil hij vaststellen dat onder het gericht Enschede 2 erven met de naam Berenbroek bekend zijn, namelijk het Groote en het Kleine Berenbroek.

De huidige boerderij de Arends, Arendsweg 60

Het Groot Berenbroek is door gedaagde en zijn voorouders gedurende een reeks van jaren meijersgewijs gebruikt en ten bewijze daarvan citeert hij uit een pachtcontract dd. 20 november 1661, waarbij Hendrik ten Varwijck en echtgenote Hilleken Berenbroek, oudste dochter van Herman Berenbroek, van de 'HoogEdelGeborene en deugtrijke juffer Maria Elisabeth van Lhoon tot Boekholt' het Groot Berenbroek gepacht hebben en wel op de volgende voorwaarden:

'De pacht is jaarlijks 6 mudde goede klare winterrogge, 8 mud goede witte haver, 5 pond schoon geswongen flas (vlas dat geheel gereinigd is), 3 hoenders, één beest te voederen, so wel des winters als des somers, 10 voer turf te vuiren of tot believe van de Landjuffer 5 gulden in plaats, idem de smalle thiende (peulvruchten) en so de juffer geen thiende begeert sullen de meijerluiden daarvoor geven jaarlijks één rijksdaalder. Verder sullen de meijerluiden de Landjuffer met het span dienen so oftermale het haar HoogEd. sal voorvalen en gelegen komen.

Gedaan Boeckholt, 20 November 1661.

Voor erfwinning hebben de meijerluiden beloofd te geven in 2 termijnen te betalen 250 Caroli gulden waarvan f 150,- binnen 8 of 14 dagen en f 100,- a.s. Meij' 5).

(Dit pachtcontract heeft alle trekken van een leenverhouding, met Groot Berenbroek als leenman en mej. Van Loen als leenvrouwe met erfwinning en herendiensten).

Aanklager mag dan wel beweren dat Joost Caspar van Loen op 14 oktober 1662 met het Berenbroek is beleend geworden, maar bewezen moet worden dat Van Loen op dat moment eigenaar van het Groot Berenbroek was. Daartoe is hij niet in staat omdat, zoals blijkt, hij destijds eigenaar was van het Kleine Berenbroek en gedaagde van het Groot Berenbroek. En dat bovendien in mei 1725 de HoogWelEd. Heer van Vilsteren, gehuwd met Margaretha Barbara van Loen als erfgenaam van Maria Elisabeth van Loen, het erve Groot Berenbroek vrij en allodiaal behalve heerenlasten voor f 2600,-, aan gedaagde heeft verkocht 5).

Op 9 januari 1751 wordt door Berenbroek nog een borgstelling gedaan maar daarna laten de archieven ons in de steek 5).

Waarschijnlijk is de zaak geseponeerd en daardoor ten voordele van Berenbroek beslist. Aan dit laatste kan mijns inziens geen twijfel bestaan.

Boavenkamer als kommiezenkamer?

Uit de hierbij afgedrukte foto's blijkt dat het Berenbroek (Groot Berenbroek) een zogenaamde 'Boavenkamer' heeft. Bij een 'boavenkamer' ligt zijn lengte-as evenwijdig aan de voorgevel van de boerderij. De volksmond wil dat deze kamers, ook wel herenkamers genoemd, in de nabijheid van de Duitse grens als kommiezenkamers hebben gediend, zoals bijvoorbeeld die van de in de nabijheid gelegen boerderij 't Smalenbroek.

Onderzoek in die richting heeft mij daaromtrent geen aanwijzingen gegeven al is het mogelijk dat grenskommiezen daar af en toe een kosthuis hebben gevonden.

Is het echter, in het licht van het voorgaande, gewaagd te veronderstellen dat de 'deugdrijke juffer' Van Loen, haar domicilie in Bocholt hebbende, de behoefte gevoelde af en toe in de buurt van haar familie te logeren en daarvoor deze kamer als pied à terre te gebruiken, met de boer van 't Berenbroek als koetsier om het span te 'vuiren'?

H.A. Olink

Noten

1. Rijksarchief in Overijssel te Zwolle, Statenarchief
2. Gemeentearchief Deventer: Het schattingsregister voor het Kerspel Enschede 1499
3. Gemeentearchief Enschede: Archief Landgericht Enschede, afd. vrijwillige zaken deel 9 folio 133
4. idem: deel 9 folio 706
5. idem: Archief Landgericht Enschede, afd. contentieuze zaken no. 82
6. Gemeentearchief Deventer: Leenboek St. Lebuïnus dl. VI p. 207
7. idem: p. 208
8. Gemeentearchief Enschede: Archief Landgericht Enschede, afd. vrijwillige zaken dl. 12 no. 205
9. idem: deel 21 no. 349

Geraadpleegde literatuur

- Aalbers, P.G., 'Het einde van de hofhorigheid in Twente en Oost-Gelderland 1795-1850', (Arnhem 1979), p. 24.
- Benthem. A. Gzn., 'De Adellijke Heeren van de Borch Enschede' (VORG 1900).
- Blécourt, A.S. de, 'Kort Begrip van het Oud-Vaderlandsch Burgerlijk Recht', (Groningen 1924).
- Hulshoff, A.L., 'Het schattingsregister van Twente van 1475', (VORG 1954).
- Snuif, C.J., 'Verzamelde bijdragen tot de geschiedenis van Twenthe' (Hengelo 1975), p. 36.
- 'Het markerecht in De Lutte' in: Overijsselse Stad-, Dijk- en Markerechten', uitgave Vereniging voor Overijsselsch Regt en Geschiedenis, (VORG) 1877.

Opmerkingen

- a. Boerderij 't Berenbroek met links de 'boavenkamer'. In 1905 werd de 25 ha grote boerderij gekocht door de Enschedese textielfabrikant Gerhard Jannink voor f 23.800. In 1912 werd het koepeltje aan de rechterzijde gebouwd. De boavenkamer staat nog steeds ter beschikking van de familie Jannink.
- b. Boerderij 't Smalenbroek met rechts de boavenkamer. De ongeveer 58 ha grote boerderij werd in 1979 door de familie Ter Kuile voor f 1.400.000 verkocht aan de Stichting Het Overijssels Landschap te Zwolle. De in 1958 gebouwde bungalow bleef eigendom van de familie Ter Kuile, die zich ook het gebruiksrecht van de boavenkamer heeft voorbehouden.

WOO SPREK IE OE MEDEMEANS AN (7)

Ik wol in dit artikel teruwwomn op oflewering 2, waarin ik Vor der Hake anhaaln i.v.m. t gebroek van 'du', wat heanig owwergung op 'ghi'. Hier gebroek ik Vor der Hake zien proefschrift vuur oet 1908: 'De aanspreekvormen in 't Nederlands'.

In t begin van t Middelnederlands zal vuural in de westnederfrankische dialekt n vuur t eankelvold t vuurnaamwoord 'du' (enclitisch-de), vuur t meervold 'ghi' (enclitisch-je) bestoan hebn. Woo laank dizn toostaand onveraaenderd is blevn, is zölfs bie benoadering nich te zegn, mer heanigan onder invloed van t Ooldfraans, dat dit gebroek ontleenn an t Latien, kwam in de hoofse literatuur de gewoonte op mekaar too te sprekn in de pluralis reverentiae (waarderingsmeervold). In de 13e eeuw wör 'du' weinig meer gebroekt in de hoge standn, bloos wanneer de heugern met minachting tot mindern sprakn.

In t begin van de 15e eeuw wördn 'du' en 'ghi' nog op zoawat dezölfde maneer gebroekt. Doarnea veröldern t snel. Noa ca 1550 is t eankelvold 'gij' of 'u'.

Hendrik van Veldeke oet Zuud-Limburg ca 1175: De heugere leu zegt 'du' tot de leagern, dei tegn de heugern 'ihr' gebroekt. Kinder zegt tot ere olders 'ihr' en de olders tegn ere kinder 'du' (zoa wördt t in Rossum ok doan). In de latere joarn is Van Veldeke vuurstander van 'ghi', mer t gebroek is nich zwart-wit te steln. Der wördt ok wa duur de ene persoon tot de aandere 'du' en 'ghi' zegd; wa köj concludeern, dat 'ghi' formeel is en at der emotioneel wördt sprökn, koump 'du' um n hook hen kiekn.

Noa 1350 köj steln, dat 'du' in de literatuur (ridderromans) geat verdwiegn ten vuurdele van 'ghi'. Dat tot God iederbod 'du' wördt zegd koump alleen mer duurdan in t Latien 'tu' (vertaling 'du') wördt gebroekt vuur de 2e persoon eankelvold en 'vos' (vertaling in t Fraans 'vous' en Middelnederlands 'ghi') vuur de 2e persoon meervold. De taal van de biebel is heilig en doar woln ze nich van of wiekn, vandoar dat 'du' nich veraanderd wör in 'ghi', doo dat leste ok beleefdsheidsvorm 2e persoon eankelvold wör. Mer zoa heanigan mos ok 'du' in de religie terrein verleezn. Bijvuurbeeld bie Jan van Ruusbroec ca 1350: 'En ontsiet u niet, Maria, want du heves gracie vonden vore den Here. Du sels ontfaen en de ghebaren eenen Sone. Ende ghi selt sinen name heten Jhesus'. Zölfs koump de 2e persoon oetgang vuur bie 'ghi': ghi heves. Ie mearkt ok a op, dat ok a 'u' wördt gebroekt.

Was Van Ruusbroec nen Zuud-Nederlander, in Owweriessel he'w ne jongere tiedgenoot, Geert Grote, den ok 'du' vuur t eankelvold en 'ghi' vuur t meervold gebroekt in trouwe noavolging van t Latiense model. In de Zudelijke Nederlandn zal de schrieftaal wa nich zoavöl verschild hebn van de gesprökn taal. De schrieftaal is opdrungn noar t noordn, woar oeteraard de schrieftaal totaal aans was as de gesprökn taal. Was in t zuud-westn 'du' vot en vervangn duur 'ghi', in t oostn en noordn was in de volkstaal 'du' in levntig gebroek. No

KERKHOVEN

Onder Karel de Groote werd op het Concilie van Paderborn in 784 een verbod ingesteld op lijkverbranding. Vanaf die tijd moesten de doden uitsluitend begraven worden. Door speurwerk kwam ik er achter, dat er in iedere vroegere marke van onze gemeente Haaksbergen een perceel grond ligt, dat de naam 'kerkhof' draagt. Veelal ligt dit perceel in het midden van de marke.

Er komen vooral pal rond en in het dorp nòg enkele grondpercelen voor met de naam Kerkhof. Deze percelen zijn voornamelijk opgeslokt door woningbouw en wegeaanleg. Opvallend is ook nog, dat veel van die percelen in de marke ook nu nog overhoekjes zijn, liggend aan de weg en nimmer ontgonnen. Was men huiverig, de schop in de grond te zetten van een perceel dat de naam Kerkhof draagt? Drie argumenten kan ik aandragen waaruit zou kunnen blijken dat deze kerkhoven ook inderdaad als zodanig gebruikt zijn.

1. Bekend is dat in de jaren 1427-1432 Twente door Paus Martinus V met een interdict (pauselijke ban) belegd was, omdat men Sweder van Kuilenburg niet als bisschop van Utrecht wilde aanvaarden. Omdat begraven in en om de kerken toen verboden was, zal men hebben moeten kiezen voor een andere begraafplaats, zoals een markekerkhof.
2. Dan moeten we denken aan de vele besmettelijke ziekten die er toen heersten en vaak veel dodelijke slachtoffers eisten. Het is dan ook helemaal niet ondenkbaar dat door de angst om besmet te worden en door het soms in korte tijd geconfronteerd worden met een groot aanbod aan gestorvenen, men wel moest kiezen voor een eenvoudige oplossing dicht in de buurt, in dit geval het markekerkhof.
3. In de geloofsstrijd tijdens de hervorming kwam het meer dan eens voor, dat de Katholieken of de Hervormden geen toegang hadden tot het gewone kerkhof. Dit kan ook een reden zijn geweest, uit te wijken naar een markekerkhof. Mogelijk kan over bovenstaande materie meer onderzoek worden verricht.

B.E. Asbreuk

schrief ik wa iederbod 'du', mer in ne geschiedenis van Brandaen noa 1450 zee wie 'doe' wat oetspraak betreft wis dat op t oostn van Nederlaand: 'Vader, laet ons mitti gaen, waer doe henen gaen sulste'. No wie evn de sprektal der bie hebt haald, is t ok interessant, dat in ne nederduutse tekst van ca 1460 in de schrieftaal dudelik gesprökn taal zit: 'Ick hebbe van dy koft, men ick hebbe dy wal betaelt'.

Wòrdt vervolgd

H. Engelbertink

DE WINDKOREN- EN PELMOLEN 'In 't VELD' TE TUBBERGEN (1796-1965).

Inleiding

In het artikel over het huis Veldwijk te Tubbergen wordt de geschiedenis van het eigendom van de naastgelegen windkoren- en pelmolen 'In 't Veld' van 1844 tot en met 1928 integraal met dat van het huis Veldwijk beschreven. In het voor U liggende artikel zal de windkoren- en pelmolen zelf centraal staan en haar geschiedenis vanaf de oprichting in 1796 en haar eigenaars en bewoners uiteengezet worden.

De periode 1795-1870

Met de komst van de Fransen in de Republiek der Verenigde Nederlanden en de daarop volgende Bataafse Omwenteling in 1795 werden de heerlijke rechten en andere voorrechten van de adel, voorzover deze niet-zakelijke rechten waren, afgeschaft. Daarmee werd aan de leus 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap' gevolg gegeven. Zulke rechten waren bv. jacht- en visrechten, en water- en windrechten. Deze laatste werden ook wel 'molenrechten' genoemd. Zo strandde het in 1775 aan Ridderschap en Steden van Overijssel gedane verzoek van een aantal inwoners van het dorp Tubbergen - daarbij gesteund door die van Geesteren - om een korenwindmolen te mogen zetten, op protesten van Johan R.B.R. graaf van Rechteren tot Noorddeuringen, Ferdinand Adolf von Bönninghausen tot Herinckhave en Friedrich Christian von Elverfeld genant von Beverförde tot Weemselo als eigenaars van de (water-)molens te Geesteren, Flingingen en Albergen. Deze adellijke heren stonden namelijk op hun molenrechten.

De gevolgen van de afschaffing van de molenrechten en de daarmee gepaard gaande 'molendwang' in 1795 werden ook in Overijssel al gauw duidelijk. Vele verzoeken om een korenwindmolen te mogen opzetten bereikten de provisie-nele representanten van het Volk van Overijssel, welke de Ridderschap en Steden als bestuursorgaan opgevolgd waren, onder andere uit Tubbergen. Dat lag echter niet alleen aan het opheffen van de molenrechten, want door de grote hongersnood alsmede het uitvoerverbod van graan door het gewestelijke bestuur van Drenthe in hetzelfde jaar, was er een nijpend tekort aan graan in Overijssel. Gijsbert Lucas von Fridagh, een vooraanstaand provisie-neel representant, kreeg het voor elkaar dat zijn voorstel om ".. het exclusief recht om windkorenmolens te zetten af te schaffen, opdat ieder verlof zou kunnen bekomen ten plattenlande windkorenmolens op te richten.." instemming vond. Von Fridagh meende dat daardoor meer meel gemalen zou worden.

Om redenen, 'dat in de nabijheid van hun dorp geen windkorenmolens staan,

en de meest nabijgelegen windkorenmolen op anderhalf uur gaans verwijderd is en twee watermolentjes te klein zijn om al het koren te kunnen malen', verzocht een groep ingezetenen van het dorp Tubbergen begin juli 1795 de provisionele representanten een korenwindmolen te mogen oprichten. Hun verzoekschrift werd op 12 juli 1795 in handen gesteld van de gecommiteerden tot de zaken van Finantiën (de zgn. financiële commissie van de provisionele representanten) om daarover advies uit te brengen. Tot een advies kwam het nog niet, want er moest eerst om pre-advies van de municipaliteit van het landgericht Ootmarsum (waaronder Tubbergen viel) gevraagd worden. Het pre-advies, dat positief voor de Tubbergse verzoekers uitviel, werd meegenomen in het advies van de commissie aan de representanten op 24 oktober 1795. Dat advies hield in, dat de provisionele representanten het Tubbergse verzoek konden honoreren, doch de Tubbergenaren moesten wel met Ludwig Ernst von Bönninghausen tot Herinckhave tot afspraken komen met betrekking tot de te bouwen korenwindmolens als de afbakening van het territorium, waarbinnen de boeren hun graan bij de desbetreffende molen moesten laten malen. Dat laatste was overigens een verkaptte vorm van 'molen-dwang'. Von Bönninghausen had namelijk ook een verzoek ingediend om in Fleringen een windkorenmolen op zijn grond te mogen zetten waarop door diezelfde commissie ook positief geadviseerd werd. De representanten besloten het advies op te volgen zodat de Tubbergenaren vergunning kregen om een molen te bouwen.

Afb. 1 Ansichtkaart uit plm. 1900 van de molen en het in 1849 gebouwde molenaarshuis. Uiterst rechts is het huis Veldwijk te zien.

Het duurde ruim een half jaar voordat men in Tubbergen met de bouw kon beginnen. Als locatie voor de molen werd namelijk het perceel markegrond 'In 't Veld' uitverkoren. Zonder eerst toestemming van het bestuur van de marke Tubbergen af te wachten, was men in de zomer van 1796 daarmee begonnen. In de spoedig daarop belegde markevergadering op 18 juli 1796 op het erve Scholte, was de bouw van de windkorenmolen het enige agendapunt. Nadat het markebestuur duidelijk gemaakt had dat de inwoners van het dorp Tubbergen geen rechten op de markegronden hadden, wat ook in het markeboek genoteerd stond, werd achteraf toestemming verleend tot het bouwen van de windkorenmolen. Zoals uit de inventarisatie van de molens in Overijssel in 1843 blijkt, was het behalve een windkorenmolen ook een pelmolen. Terwijl een windkorenmolen voor het malen van graan is, is een pelmolen voor het pellen van gerst tot gort. De bouw van de molen was bekostigd door een groep middenstanders en landbouwers en deze financiers waren dan ook gezamenlijk eigenaars ervan. Het is vooralsnog niet na te gaan wie en met hoevelen die financiers waren. Blijkens oude foto's was de windkorenmolen een achtkantige bovenkruier met stenen onderstuk en de romp bekleed met houten schaliën, verwerkt als leien. Een bovenkruier is een molen, waarvan de kap kan worden gedraaid zodat de wieken op de wind gezet kunnen worden, het zogenaamde kruien.

In 1805 komt de molen voor op de lijst van molens die de Raad van Finantien in het Departement van de Monden van den IJssel te Zwolle op last van de Secretaris van de Staat voor de Finantien te 's-Gravenhage aangelegd had. De aanleiding daarvoor was de invoering van de belasting op het gemaal. Uit deze lijst bleek dat de 'Tubberger Moolen' een door de meesterknecht bediende 'schepmolen' was en voor de boeren uit het dorp en buurtschap Tubbergen maalde. Het maalloon werd in natura betaald en bedroeg 1/24 deel van de hoeveelheid gemalen koren. Al gauw daarna kregen alle 111 molens in Overijssel een bus met het wapen van de Bataafse Republiek, de naam van het Departement van de Monden van den IJssel en het desbetreffende busnummer. In deze bus moesten de kwitanties voor de betaalde Belasting op het Gemaal gestopt worden, die door de ontvanger der beschreven middelen gecontroleerd werden. Bus nr. 77 kwam aan een ijzeren ketting met een kram aan de muur van de 'Tubberger Moolen' te hangen en de sleutel ervan had de ontvanger van de beschreven middelen te Ootmarsum. Deze belasting werd bij de invoering van de Franse belastingwetten in 1812 afgeschaft. De totstandkoming van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 bracht herinvoering van deze belasting met zich mee, doch ze verviel weer in 1816 .

De invoering van de accijns op het gemaal bij de wet van 21 augustus 1822 per 1 januari 1823, betekende voor de windkorenmolenaars uit de gemeenten Denekamp, Ootmarsum, Weerselo, Oldenzaal, Lossers, Enschede, Lonneker

Afb. 2 Julius E.E.Th.H. von Heyden (1854-1925), van 1881-1887 (mede-)eigenaar van de molen en zijn echtgenote Clara L.M. baronesse van Voorst tot Voorst (1855-1948)

en Haaksbergen een grote vermindering van hun werkzaamheden en dus ook van hun inkomsten. De boeren ontdoken namelijk deze accijns door hun graan in het Bentheimse land te laten malen. Gerardus van Langen, die behalve molenaar ook herbergier van 'De Gouden Leeuw' te Tubbergen was, ondervond dat ook aan den lijve. Samen met de andere windkorenmolenaars uit de genoemde gemeenten stelde hij een verzoekschrift aan Gedeputeerde Staten van Overijssel op, waarin ze vroegen om de heffing van deze accijns bij hoofdelijke omslag - per hoofd van de bevolking - te laten geschieden. Dat zou in overleg met de plaatselijke besturen geregeld kunnen worden. Doch hun verzoek werd door Gedeputeerde Staten niet gehonoreerd.

Pas in 1829 wordt er iets duidelijk omtrent het aantal aandelen in de molen. Er waren toen in totaal 30 aandelen, waarvan twee aan de schoenmaker en leerlooier Christiaan Leestemaker toebehoorden. Op 30 september van dat jaar had hij zijn twee aandelen samen met een aantal goederen aan zijn zoon Lucas overgedragen, onder voorbehoud van de uitkering in baar geld aan zijn broer Egbert. Bij de invoering van het kadaster in 1832 werd de windkorenmolen kadastraal aangeduid met Gemeente Tubbergen, sectie L. nr. 618; de totale oppervlakte ervan bedroeg precies 1 roede. De aandeelhouders werden niet specifiek genoemd maar als 'de gezamenlijke eigenaren der

Windkorenmolen te Tubbergen' aangeduid. Pas in 1844 zou duidelijk worden wie de aandeelhouders van de molen waren.

In de maand april van 1834 bleek dat de windkorenmolen een tijdje bediend moest worden door twee uit Almelo overgekomen molenaarsknechten, omdat de molenaar, vermoedelijk Gerardus van Langen, niet wilde malen. Wat hiervoor de reden was is niet te achterhalen. De knechten kregen hun loon uit de provinciale kas van de commies-thesaurier van de provincie, Derk van Schreven, die hiervoor de pot 'Speciale fondsen' heeft moeten aanspreken.

Van Hubert baron von Heyden, heer tot de Eeshof en zijn minderjarige zoons Wennemar en Eduard, erfgenamen van hun onlangs overleden echtgenote en moeder jkvr. A.M.H.E. von Bönninghausen, verwierven de 25 aandeelhouders, vertegenwoordigd door Johannes Ensink en Albertus Koopman op 3 augustus 1844 het naastgelegen huis Veldwijk onderhands voor 2400 gulden. Met het oog op de lucratieve verhuur zal dat huis wel verworven zijn. De molen bleek in 29 aandelen aan 25 aandeelhouders toe te behoren. Van 30 aandelen in 1829 is het dus 29 aandelen in 1844 geworden. Van die 29 aandelen hadden Jacobus van Langen, winkelier, Lucas Leestemaker, bakker, Hermannus Stroot, deurwaarder, allen te Tubbergen en de Hengelose tinnegieter Suitbertus ten Winkel elk 2 aandelen. De resterende 21 aandelen behoorden toe aan 22 personen.

In 1843 bleek de windkorenmolen verpacht te zijn aan de uit Hellendoorn afkomstige molenaar Albertus Littelink. In strijd met de Wet op het Gemaal van 1822 had hij geen borgtocht betaald, wat alsnog op 200 gulden vastgesteld werd. Littelink bleek niet bij de molen te wonen, pas in 1849 lieten de aandeelhouders een woning voor hem bij de molen bouwen. Littelink bleef niet lang pachter, reeds in 1851 had hij de pacht opgezegd en was naar Albergen vertrokken. Zijn opvolger werd Gerardus Mensink uit Denekamp. Met zijn echtgenote Aleida Brandehof en hun twee dochters Aleida en Maria kwam hij in het molenaarshuis te wonen. De Commissaris des Konings van Overijssel stelde de door Mensink te betalen borgtocht vast op 350 gulden.

In de loop van de jaren was het aantal aandeelhouders door vererving en verkoop van aandelen van 25 in 1844 naar 53 in 1870 gestegen. Doch het aantal, 29, bleef gelijk. De meeste aandelen behoorden toe aan de familie Leestemaker te Nieuwer-Amstel, deze familie had er drie. De N.H. Diaconie van Tubbergen, Albertus Koopman en de familie Holtel te Tubbergen waren in het bezit van elk 2 aandelen en de overige aandeelhouders elk een. De waarde van een 1/29 aandeel bedroeg in 1857 170 gulden, waarna die kort erna daalde tot 140 gulden. De hoogste waarde werd in 1861 bereikt toen jhr. mr. L.E.F.J. von Bönninghausen, burgemeester van Tubbergen, bij een veiling

227 gulden voor een 1/29 aandeel neertelde. Daarna zakte de waarde via 225 gulden in 1861 tot 210 gulden in 1864.

Door een beschikking van de arrondissementsrechtbank van Almelo van 28 juni 1870 moesten de molen en het huis Veldwijk publiekelijk geveild worden. Wat hiervoor de reden was, is helaas duister. De veiling vond op 11 en 18 augustus 1870 ten overstaan van notaris Gerardus van den Bosch in het logement van Bernardus Hollink, nota bene èèn van de aandeelhouders, aan de Markt te Tubbergen plaats. Er waren in totaal 16 veelpercelen, waarvan de eerste twee de windkorenmolen met het in 1849 gebouwde molenaarshuis en wat grond, de laatste veertien het huis Veldwijk met aanhorigheden omvatten. Bij de inzet werden de veelpercelen elk afzonderlijk en bij de toeslag in twee massa's, te weten het 1e-2e en het 3e-16e perceel, geveild. Het eerste veelperceel werd als volgt omschreven: "... Een windkoren- en pelmolen met erf en aangelegen bouwland, tezamen groot 16 aren en 76 centiaren ...", en het tweede perceel: "... Een huis en erf met bouwland, tezamen groot 13 aren en 10 centiaren..." Op het eerste veelperceel werd door Josephus Jacobus van den Bosch, broer van de notaris, voor 1400 gulden ingezet. Het tweede veelperceel werd voor 400 gulden ingezet door Reinier Hattink, predikant van de N.H. Kerk van Tubbergen. Een week later bij de toeslag werd het eerste veelperceel na twee hogingen door respectievelijk Johannes Vleerbos, landbouwer te Mander en Hendrik Huisink, molenaar te Weerselo op 2400 gulden, gemijnd door Hubert baron von Heyden, heer tot de Eeshof. Ook had Von Heyden het tweede perceel na een hoging door Huisink met 75 gulden en nog een van 5 gulden, op 480 gulden gemijnd. Tevens gingen de resterende veelpercelen voor in totaal 5115 gulden naar hem. Von Heyden bleek mede namens zijn zoons uit zijn eerste huwelijk met jkvr. Anna M.H.E. von Bönninghausen, Wennemar en Eduard, opgetreden te hebben. Met deze veiling kwam een eind aan de over de vele aandeelhouders versplinterde eigendom van de 'Tubberger Windkoren- en pelmolen In 't Veld'.

Noten.

Tenzij anders vermeld bevinden de onderstaande bronnen zich op het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle.

1. J.H. Wigger, 'Veldwijk, een herenhuis in Tubbergen', in 't **Inschrien**, 21e jrg, 1989, 50-60.
2. H. Hagens, *Molens, Mulders, Meesters*, Hengelo, 1979, 20.
3. N.E. Algra en H.R.W. Gokkel, *Fockema Andreae's Rechtsgeleerd Handwoordenboek*, 4e druk, Alphen aan de Rijn, 1977, 383-384.

Zeer lezenswaardig is het algemeen gedeelte in het boek: H. Bouwhuis, *Raalte rond de Bergmolen*, Raalte, 1993, 7-18, en dat in het artikel van W. Houtman, 'De (verdwenen) molens in de gemeente Rolde', in *Nieuwe Drentse Volksalmanak, jaarboek voor geschiedenis en archeologie*, 1992, 28-64, i.h.b. 32-34.

4. Hagens, a.w., 19, 460-461, en 465.
G.J. Ter Kuile, *De Twentsche Watermolens*, Almelo, 1922, 84-87.
Huisarchief Almelo, inv.nr. 2450.
Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 958.
5. 'Molendwang' is verplichting aan de ingezetenen van een bepaald gebied hun koren te laten malen op een door de 'heer' vastgestelde molen.
6. J. Theunisz, *Overijssel in 1795*, Amsterdam, 1943, 111, 148 en 157.
7. Ibidem, 95-96.
8. Statenarchief, (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 5266 (Resolutiën 12 juli 1795).
9. Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 5266 (Resolutiën 15 juli 1795).
10. Ibidem, inv.nr. 5267 (Resolutiën 22 en 24 oktober 1795).
11. Markenarchivalia, inv.nr. 1335, blz. 11-12.
12. Provinciaal Bestuur van Overijssel, 1813-1948. Archief Tweede Afdeling van de Gouverneur, Besluit d.d. 13 december 1843, nr. 3487.
13. Houtman, a.w., 29.
14. Een van deze ansichtkaarten is afgedrukt in o.a. het huis aan huis-blad *Op en rond de Essen*, 3e jrg., d.d. 7 februari 1989.
15. Houtman, a.w., 31.
16. Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 6237, p. 352-365, i.h.b. 359. (Resolutie d.d. 16 september 1805).
Zie ook: P.H. Engels, *De belastingen en de geldmiddelen van den aanvang der Republiek tot op heden*, Utrecht, 1862, 186-189 en 197, en
Bouwhuis, a.w., 14-15.
17. Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 6237, p. 442 (resolutie d.d. 16 december 1805).
Bouwhuis, a.w., 16.
18. Engels, a.w., 280-281, en 371.
19. Houtman, a.w., 35-36.
20. Engels, a.w., 304-307, en 371-375.
21. Archief Provinciaal Bestuur van Overijssel, 1813-1948, inv.nr. 214.
(Notulen 15 juni 1824, nr. 2).
22. Notarissen in Overijssel, inv.nr. 4042, akte nr. 1520 (L.J. Barendtzen, Tubbergen)
Volgens aantekeningen van J.G. Oude Vrielink te Tubbergen kan uit een niet meer te achterhalen bron uit 1812 afgeleid worden dat de families Van Steden, Ensink, Lucas, Vos, Donckermann, Ten Winkel, Van Langen, Steffens, Astebroek, Lansink, Bekhuis en Koopman de aandeelhouders van de molen waren, terwijl Bekhuis tevens de molenaar was.
23. Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels der Eigenaren der Gebouwde en Ongebouwde Eigendommen (O.A.T.) 1832, inv.nr. 77, en Kadaster, Minuutplans 1832, inv.nr. 1222.
24. Archief Provinciaal Bestuur van Overijssel, 1813-1948. Deze uitgave is door D. van Schreven genoteerd op 11 april 1834 in de 'Rekeningen van ontvangsten en uitgaven van de speciale fondsen, 1831 - 1847' en de daarbijbehorende bijlagen. Deze stukken zijn te vinden in het archief van de C.d.K, 1831-1920.
25. Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 27, akte nr. 112. Hierin zijn alle aandeelhouders volledig opgesomd, en Wigger, a.w.

26. Archief Provinciaal Bestuur van Overijssel, 1813-1948. Archief Directe Belastingen, In- en Uitgaande Rechten en Accijnzen (Tweede Afdeling van de Gouverneur), Besluit d.d. 13 december 1843, nr. 3487.
GA Tubbergen, doos 343, map 5.
27. Notarissen in Overijssel, inv.nr. 4069, akte nr. 317. Dat huis werd op het perceel Gem. Tubbergen, sectie L. nr. 1322 gebouwd.
Gemeentearchief Tubbergen (GA Tubbergen), Bevolkingswijkboek 1850-1860, wijk B nr. 78, en doos 343, map 5.
28. Gemeentearchief (voortaan GA) Tubbergen, Bevolkingswijkboeken 1850-1860, en 1880-1890, wijk B nr. 78.
29. GA Tubbergen, doos 343, map 5.
Archief Provinciaal Bestuur van Overijssel, 1813-1948, Verbalen C.d.K. 1852, nr. 1999.
30. Notarissen in Overijssel, inv.nr. 4092, akte nrs. 770 en 772.
Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 54 (akte nr. 69), 58 (akte nr. 108), deel 75 (akte nr. 39) deel 87 (akte nr. 48), deel 88 (akte nr. 79), deel 103 (akte nrs. 40 en 50), deel 114 (akte nr. 36), deel 118 (akte nr. 77) deel 124 (akte nr. 112), deel 126 (akte nr. 29), deel 138 (akte nr. 72), deel 139 (akte nr. 113), deel 159 (akte nr. 76) en deel 163, (akte nr. 104).
Zie voor de lijst van de aandeelhouders bijlage 3.
31. Notarissen in Overijssel, inv.nr. 4092, akte nrs. 770 en 772.
Waar achter de personen geen woonplaats genoemd wordt, komen deze personen uit het dorp of buurtschap Tubbergen.
32. Kadaster kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 103, akte nr. 40.
33. Kadaster kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 103, akte.nr. 50.
34. Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 124, akte.nr. 112.
35. Kadaster kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 126, akte.nr. 29 en deel 138, akte.nr. 72.
36. Stukken betreffende beschikkingen op rekest in de jaren 1858-1876 ontbreken in het archief van de arrondissementsrechtbank. Zie A.M.C. Evertse-Crince Le Roy, Inventaris van de archieven van de arrondissementsrechtbank, 1838-1939, het parket van de Officier van Justitie, 1845-1939 en de ambtenaar van het Openbaar Ministerie, 1857-1897 te Almelo, Zwolle, 1993. (Niet gepubliceerd), inv.nrs. 841-892.
37. Notarissen in Overijssel, inv.nr. 4092, akte.nrs. 770 en 772.

Graag wil ik mijn hartelijke dank betuigen voor hun informatie en foto's aan J.G.B. Olde Hampsink, zijn vader G.B.F. Olde Hampsink, mevr. T. Kempers-Olde Hampsink en de heer J.G. Oude Vrieling, allen te Tubbergen, alsmede aan de dames H. de Looper-geb. jkvr. von Heyden te 's-Gravenhage, J.P.E.M. Kock-Asselbergs te Bergen op Zoom en C. Röder te Amsterdam

MEDEDELING VOOR HISTORIEVORSERS

Zoals bekend, kunnen aan de na 1841 jaarlijks verschenen 'Gemeenteverlagen' gegevens worden ontleend over plaatselijke toestanden. Voorzover deze niet (meer) aanwezig zijn in de Gemeente-archieven is inzage op het Rijksarchief in Zwolle mogelijk. Daar berusten ook de van ver vóór 1841 daterende Gemeente-begrotingen en Gemeente-rekeningen. Historici in de diverse plaatsen in Twente zijn over het bestaan van dit bronnenmateriaal veelal wel geïnformeerd, al kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat er relatief weinig gebruik van wordt gemaakt.

Waar m.i. wel even de aandacht op mag worden gevestigd zijn de door vrijwel alle Overijsselse gemeenten in 1815 ingevulde vragenlijsten. Dit vond plaats ten behoeve van het Departement van Oorlog. De 38 vraagpunten bestrijken echter een zeer breed terrein. Aangezien ze hierna volledig worden weergegeven, kunnen de antwoorden per plaats zonder veel moeite in Zwolle worden 'afgetapt'. Helaas ontbreken de ingevulde vragenlijsten van de Gemeenten Denekamp en Markelo, ik trof ze namelijk niet aan in de dikke bundel behorende tot het archief van de Gouverneur, toegang 25 E, inv.nr. 931.

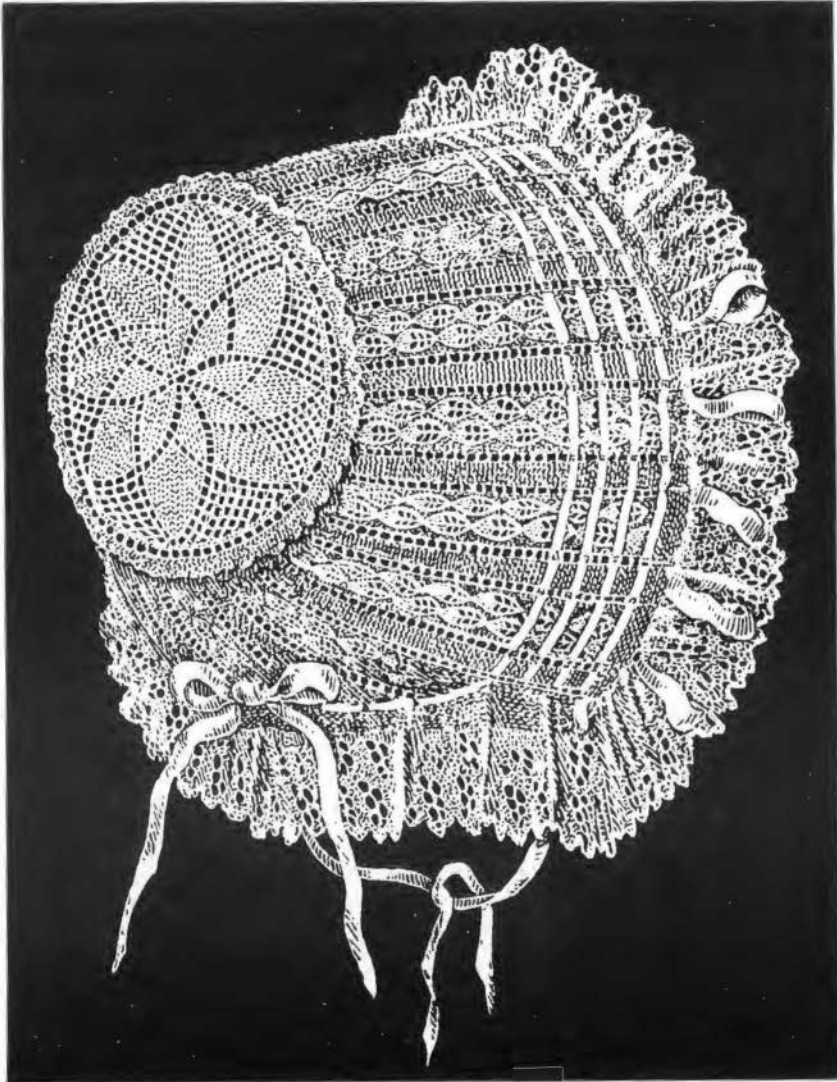
Statistieke opgaven 1815

1. Bevolking in zielen.
2. Getal van woonhuizen, daaronder ook begrepen de buitenplaatsen onder de gemeente behorende.
3. Voornaam buitenplaatsen of bijzondere gestichten, het zij kasteelen, kloosters, enz.
4. Publieke gebouwen, welke des noods zouden kunnen worden geoccupeerd voor magazijnen, kazernen of hospitalen.
5. Getal der kerken van onderscheiden gezindheden.
6. Getal van groote boeren-, kleine boeren- en keuters of arbeiders-woningen.
7. Kazernen, hospitalen en stallingen aan den lande of de gemeente toebehoorende, met derzelver capaciteit respectievelijk.
8. Welk getal van manschappen geschikt kan worden ingekwartierd, gerekend dat de meestvermogenden met zes, en de minstvermogenden met één man bezwaard worden.
9. Welk getal van paarden kan worden gestald, buiten de stedelijke of 's lands stallingen in de gemeente aanwezig.
10. Getal en soort van 's lands magazijnen in de gemeente aanwezig.
11. Civiele en militaire gevangenis, en voor welk getal gevangenen, zoo correctioneel als crimineel geschikt.
12. Getal van gewone beurtschepen en trekschuiten, behoorende tot elk der veeren op de naburige plaatsen, en derzelver capaciteit, met betrekking tot het getal manschappen of lasten gewigt, die dezelve kunnen laden.
13. Getal en soorten van voornam fabrieken en trafijken, of die een gedeelte van het bestaan der inwoners uitmaken, met opgave van de kwantiteit ongeveer van jaarlijksch debiet.
14. Getal van onderscheidene soorten van ambachtslieden, als timmerlieden, wagemakers, smeden, koperslaggers, metselaars, bakkers, kleedermakers, schoenmakers.

15. Kwantiteit van wagens met twee paarden, of karren met één paard, welke in de gemeente gevonden worden.
16. Kwantiteit van slagvee, als van ossen, koeijen, schapen en varkens, welke het eene jaar door het andere uit de gemeente geleverd worden.
17. Soorten en getal van onderscheidene molens, zoo van wind-, als waterkorenmolens, pelmolens, houtzaagmolens, kruidmolens en oliemolens.
18. Gemiddelde lengte en gemiddelde breedte van het terrein tot de gemeente behorende, in uren gaans ongeveer.
19. Namen der polders of bedijkte gronden, onder de gemeente behorende.
20. Ligging der polders of ingedijkte gronden, beneden de ordinaire zeevloed en beneden het ordinaire boezemwater.
21. In welke rivieren of kanalen de boezemwateren zich ontlasten.
22. Getal der uitwaterende sluizen en van watermolens tot het drooghouden der ingedijkte landen met onderscheiding van een of meer molengangen.
23. Tot welke hoogte die rivieren in den wintertijd, boven de ordinaire zomerstand kunnen opzwellen.
24. De onderscheidene soorten van gronden, als bouwland, weiland, hooiland, bosschen, heide, veengrond, ongeveer in derzelver proportiën, gelijk ook de evenredige grootte van meeren of plassen.
25. Voornaamste soorten van granen of andere producten, in derzelver proportiën tot elkander.
26. Voornaamste soorten van houtgewassen, in welk soort de meeste handel bestaat, het zij tot timmerhout, rijswerken of brandhout.
27. Bijzondere producten van delfstoffen, hetzij pijp-, tegel-aarde, ijzer-erts, gelijk ook turf, met de kwantiteiten die gewoonlijk jaarlijksch worden geleverd.
28. Jaarlijksch product van koren en hooi in ordinaire tijden, het koren in mudden, het hooi in voeren of ponden.
29. Wegen, strekkende naar de naast omliggende plaatsen en derzelven aard en gesteldheid in onderscheidene seizoenen, alsmede door welke soorten van gronden, het zij bouwland, weiland, enz.
Derzelver gemiddelde breedte in voeten, en lengte in uren gaans.
30. Communicatie te water met de naast omliggende plaatsen, en voor welk grootste soort van schepen, gerekend naar de capaciteit van bruggen en sluizen.
31. Hoe diep op de rivieren, kanalen of bevaarbare griften of beeken geladen kan worden, of tot welke zwaarte in lasten of ponden bij het droogste van het jaargetij of gewoon laag water.
32. Hoe veel moet worden op- of af geschut op de kanalen, of bevaarbare rivieren of griften tot naar de naast omliggende plaatsen bij ordinair zomerwater, en door welk getal en soort van sluizen.
33. Welke dezer rivieren, vaarten of kanalen van een jaagpad voorzien zijn.
34. Aan welke plaatsen, groote of kleine veeren om de rivieren over te trekken, gevonden worden, en van welke middelen men zich bedient.
35. Op welke plaatsen de rivieren des zomers doorwaadbaar zijn.
36. In plaatsen, waar kanalen of beken haren uitloop hebben, in zee of andere rivieren, of en hoedanig dezelve aldaar zijn afgesloten.

37. Aan de plaatsen, waar eb en vloed gaat, het verschil tusschen dezelve. Alsmede het uur op hetwelk de getijden invallen, bij nieuwe en volle maan.
38. Hoogte der hoogstbekende stormvloeden boven de ordinaire vloed, met het jaargetijde van dien vloed.

J.H.R. Wiefker

TENTOONSTELLING

Expositie 'De Doopjurk'

Van 29 april t/m 26 juni a.s. zal in het museum 'het Palthe-Huis' te Oldenzaal een expositie over de doopjurk worden gehouden. Daarbij zullen doopjurken uit de collectie van het Stedelijk Museum te Zutphen worden getoond, alsmede materiaal uit particulier bezit en uit de eigen collectie.

Een van de eerste feestelijke gebeurtenissen voor een pasgeborene in een christelijk gezin is het ritueel van de doop. Bij katholieken moet deze zo snel mogelijk na de geboorte plaatsvinden; een ongedoopt kind dat overlijdt komt immers niet in de hemel. Bij de protestanten is er minder haast en is het een gebeurtenis waar de gehele familie bij aanwezig is. Soms wacht men zelfs tot een speciale doopdienst waarin meerdere baby's worden gedoopt. Bij het huidige katholieke doopritueel wordt gebruik gemaakt van water, vuur, zout en olie. Deze hebben allen een symbolische betekenis: het water die van de levenbrengende 'rivier' (vroeger om het kind schoon te wassen van de erfzonde), het vuur in de vorm van de aangestoken paaskaars met de wens dat de doeping het licht zal zijn in de wereld, een korreltje zout dat op de tong van het kind wordt gelegd om wijsheid en geestelijke weerbaarheid te vragen en olie voor de zalving van het kind opdat het het goede zal doen en het kwaad zal weerstaan. Bij de protestantse doop speelt alleen het water een belangrijke rol.

Als symbool van de onschuld is het kind voor de doop gekleed in een doopjurk van witte stof. Dit gebruik kwam rond 1800 in zwang. Vóór die tijd schijnen ook andere kleuren gebruikt te zijn. Doopkleding kan men ook nog indelen naar streek en stadse dracht. In de streekdracht bleef het inbakeren nog lang in gebruik. Tijdens de doop werd dan een wikkelkleed toegevoegd van sits. In Vlaanderen was de doopjurk soms van zijde en dan versierd met kant. Vanwege de kostbare uitvoering en de symboliek van het kledingstuk werd de doopjurk vaak een familiestuk dat soms meerdere generaties in gebruik bleef.

Met alle aandacht en visite die de doop met zich meebracht was het natuurlijk voor de ouders belangrijk om het kind zo mooi mogelijk aan te kleden; om die reden vindt men in doopjurken dan ook allerhande kostbare stofsoorten en versieringen zoals kant verwerkt. Ook de gebruikte handwerktechnieken geven aan dat er veel aandacht aan de doopjurk werd besteed.

(Zie voor meer gegevens: 'Beschuit met muisjes' van Ineke Schrouken, Kosmos, Utrecht 1991).

Openingstijden:

di t/m vr 10-12 en 14-17 uur
za en zo 14-17 uur

VERSCHENEN BOEKEN

Berends, P.F., **Tahoen jang soedah loepa. De vergeten jaren. Twentse jongens in Nederlands Oost-Indië.**

Hassink Drukkers BV (Haaksbergen 1993) ISBN 90 90061681 - Prijs: f 39,95

Boer, D., Gelder, F. van, Vilsteren, E. van (red.), **Fragmenten uit de Twentse vakbeweging** (z.p. 1993) - Uitgave in eigen beheer. ISBN 90 80017167. Prijs: f 19,50

Berns, W.J.E. e.a., **Boerderijen in Enschede, deel 1, Eschmarke 1** (Hengelo 1993) Uitgave van de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker i.s.m. Uitgeverij Broekhuis Hengelo. ISBN 90 70162369. Prijs: f 35,-

Costor, W., **Bij nacht en ontij. Rampspoed in Overijssel.**
Jaarboek Overijssel 1994. Uitgeverij Waanders 1994 ISBN 90 6630640

Haverkate, H., Vespertied. **Over Twente en de Twentenaren, deel 4** (Hengelo 1993) Uitgeverij Broekhuis Hengelo. ISBN 90 70162261. Prijs: f 34,90

Haverkate, J., **Twickel, bewoond en bewaard** (Zwolle 1993)
Stichting Twickel i.s.m. Waanders Uitgevers Zwolle - ISBN 90 6630426. Prijs: f 29,50

Koek, Jaap, **Dokter Koek van Boekelo. De eerste dokter tussen textiel en zout,**
(Hengelo 1993) - Uitgeverij Broekhuis Hengelo. ISBN 90 70 162 164. Prijs: f 35,-

Kokhuis, G.J.I., **Twente in de Tweede Wereldoorlog** (Enschede 1993) Uitgeverij Van de Berg Enschede. ISBN 90 55120099. Prijs: f 59,95

Küpers, R., **Het proces Huttenclaas. Het ware verhaal van Klaas, Aarne, Jannes en Gerrit Annink** (Enschede 1993) - Uitgeverij Van de Berg Enschede. ISBN 90 55120103. Prijs: f 37,50

Lammerink, B., **Een 175-jarige parochie: Reutum en Haarle, goed bekeken.** (Haarle 1993)
Uitgave van de Stichting Heemkunde - ISBN 90 90064656. Prijs: f 20,-

Morsink, G., **Twents Psalmboek. De Psalmberijming uit het Liedboek van de Kerken in de Twentse streektaal** (Brasschaat-België, 1993) Boekmakerij G.J. Buitink Brasschaat-België
ISBN 90 80079235. Prijs: f 33,50

Rappol, M. (red), **In de Bodem van Salland en Twente, geologie - archeologie - excursies**
(Amsterdam 1993) - Uitgeverij Lingua Terrae. ISBN 90-74417-02-7. Prijs: f 35,-

Smislaert, H. (red.), **De Twentsche Nijverheid in beeld** (1993).
Herdruk door H.A.J. Fahner te Wierden i.s.m. Uitgeverij Canaletto te Alphen aan de Rijn. Prijs: f. 195,-

Taat, Dick, **Beelden uit het verleden van Enschede,** (Deel I het verre, deel II het nabije verleden) (Enschede 1993) - Uitgeverij Van de Berg Enschede. Prijs: f 37,50

Wonink, H., **Stille getuigen 1940-1945. Tastbare herinneringen aan de oorlogsjaren in Oost-Nederland.** - Uitgeverij Broekhuis Hengelo 1994. ISBN 90 70162547. Prijs: f 17,50

Woord, J. van de, e.a. (red.) **Jaarboek Twente 1994** (z.p. 1993)
Uitgave van de Stichting Jaarboek voor Twente. Prijs: f 19,50

VERSCHEENEN TIJDSCHRIFTEN

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer 'Twente'.

Oald Hengel, 1993, no. 6.

Schwertasek, J.J.B., *Notarissen in Hengelo; Geschiedenis van 125 jaar notariaat*, p. 123-126.

Welberg, G.J., *De marke Klein Driene* (8), p. 127-129.

Reynders, H., *1762 Rampjaar*, p. 131.

Schwertasek, J., *De straat waarin wij wonen; Deldenerstraat (vervolg)*, 133-136.

Nijhuis, G.A.B., *De bewoners van het Herseler en de justitie*, p. 137-139.

Oet de Boerschopn, Vereniging Heemkunde Weerselo, 1993, no. 48.

Rorink, R., *Horige, pachter, eigen baas op het erve Freerink in Deurningen*, p. 9-13.

Vondelen-Riekert, A. van, *Leiden in last*, p. 18-19.

Buter, A., *Midwinter anno 1690*, p. 24-31.

Engelbertink, H., *Maarke Rossum, deel 46*, p. 32-35.

't Onderschoer, 1993, no. 4, Stichting Heemkunde Denekamp

Wijgaart, V. van de, *Hongersnood 1943/1944 (1)*, p. 17-22.

Asma, H., *Een halve eeuw in de textiel (3)*, p. 23-28.

Dingeldein, W.H., *Burgerboeken in de stad Nordhorn*, p. 35-38.

Boink, H., *Luchtoorlog boven Denekamp eind 1943*, P. 47-50.

Rijkee, *Dagboek Rijkee voorjaar 1945*, p. 53-58.

Asma, H., *Smokkelaars in boterfabriek van Meijerink*, p. 59 e.v.

Het Rectorshuis, 1994, Stichting Museum voor Heemkunde Almelo

N.N., *Almelo en zijn stadsrechten*, p. 9-11

N.N., *Nader bekeken*, p. 12-15

Wassink, B.J., *Aovendstille*, p. 16

Lankamp, J., *Een opgraving*, p. 20-23

Dronkers, S.L., *'Benaads' Wassink*, p. 24-31

'n Sliestein, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1993, no. 36.

Nijkamp, L., *Befaamd dirigent in stad en streek; C. Langefeld drukte halve eeuw zijn stempel op het muziekleven*, p. 3-4.

Averesch, G.J.A., *Opgericht in vroegere hotel De Graaf; Enschedese Burger Sociëteit vierde haar 120-jarig bestaan*, p. 5-7.

Nijkamp, L., *Kleine monumenten (3); Romaans doopvont in Grote Kerk stamt uit twaalfde eeuw*, p. 7.

Roding, A., *Treurige vergissing op 22 februari 1944; Enschede voor tweede maal door bombardement geteisterd*, p. 9-10.

Wiegman, T., *Enschede tentoonstellingsstad (slot); Manifestatie 3 x A in 1962 bij herdenking van stadsbrand*, p. 11-15.

Wiegman, T., *Na de Eerste Wereldoorlog; Nederlandse vluchtelingen in barakken aan Deurningerstraat*, p. 16-17.

Nijkamp, L., *Straatnaam als spiegel van historie*, Bultsweg, p. 17.

Uildriks, K.J., *Gevestigd voor de vroegere Veldpoort; Katoenspinners Schophaus versterkten fa. G. Cromhoff*, p. 10-21.

Stad en Land, 1993, no. 4., Twente Akademie

Fuldauer, A., *Graanschepel of hakselbak*, p. 104.

Jans, E., *Glas in lood in Overijssel: Het bewaren waard*, p. 112-114.

Fuldauer, A., *Alte Baukunst zwischen IJssel und Ems*, p. 115-116.

Kers, A., *Nakaarten 2; Rechthoekige coördinatenstelsels op Nederlandse topografische kaarten (deel 1)*, p. 117-120.

Reynders, H., *Volksgeneeskunst blijft ratio verbazen*, p. 121-123.

Jans, E., *Korte historie van de Twentse almanak*, p. 126-127.

Twente Genealogisch, Nederlandse genealogische vereniging afdeling Twente, 1994, no. 1.

Gerritsen, J.H., *What's in a name*, p. 2-3.

Roelofs, J., *Kwartierstaat Kruids*, p. 4-6. *Kwartierstaat Jansen*, p. 6-8.

Lippers, J.G., *Kwartierstaat Walhof*, p. 8-9.

Brilman, H.J. (Frowijn, H.G.), *Kwartierstaat Broekhuis*, p.9-10.

Wissink, A.W.M., *De familienaam "Beune"*, p. 10-12.

Twickelblad, 1993, no. 4.

Hermannusen, M., *Twickel bewoond en bewaard plaatst Twickel in nieuwe context; We bekijken Twickel nu met andere ogen*, p. 14-17.

Koning, J., *Over rekenpenningen, bijjetten van een biljoen en schatvondsten; Penningen, munten en bankbiljetten in de verzameling van kasteel Twickel*, p. 18-21.

Rectificatie

In het epigram voor Johan Buursink in 't Inschrien 1994 nr. 1 zijn twee storende fouten geslopen, waarvoor onze excuses aan de lezers en de heer D. Taat.

- 1) Johan Buursink werd geboren op 29 juni 1908 in de gemeente Lonneker.
- 2) Johan las me, bij mijn laatste bezoek aan hem

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studieboeken
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedestraat 19
Telefoon 074-910267 Telefax 074-913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05490-12235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053-892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053-325210

*b*B

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*